

УДК 811.112.2'373.4:821.112.2'06.09(092)
DOI 10.31654/2520-6966-2023-23F-109-234-241

М. І. Блашко

кандидат філологічних наук, доцент кафедра прикладної лінгвістики Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
orcid.org/0000-0002-2183-7702
Google Scholar: <https://scholar.google.com/citations?user=8OKVZpcAAAAJ&hl=uk>
blazhko.mary@ndu.edu.ua

В. В. Юркевічюс

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, факультету філології, історії та політико-юридичних наук Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
vetaal007@gmail.com

Оказіоналізми у творах письменників-мігрантів (на матеріалі німецькомовної прози Каті Петровської)

Сучасні наукові розвідки відзначаються підвищенням інтересу мовознавців до проблем неології та okazіоналізмів. Творення нових, індивідуально-авторських слів у художньому тексті має на меті не тільки привернення уваги читача, але й чинить вплив на його емоції та переживання, заохочує читача до роздумів над індивідуально-авторськими утвореннями та до діалогу культур, збагачує мову. В дослідженні уточнено сутність okazіоналізму та встановлено чинники, що спричиняють появу новотворів. Окреслено основні ознаки okazіоналізмів: одноразовість вживання; контекстуальна залежність; порушення законів словотворення та мовних норм; відсутність фіксації у словниках; експресивність. Дослідження okazіоналізмів виконано на матеріалі німецькомовного оповідання Каті Петровської «Vielleicht Esther», представниці покоління німецькомовних письменників-мігрантів з українським походженням. Встановлено, що за винятком ознаки «одноразовість вживання», відібрані okazіоналізми відповідають основним критеріям okazіональності. Запропоновано поділ okazіоналізмів на графічні okazіоналізми (Fikus, Datscha-artig), незвичні поєднання слів (Vielleicht Esther), okazіоналізми, створені шляхом метафоричного перенесення значень (Blumenomas) та okazіоналізми-ремінісценції (Gertrud). Доведено, що okazіоналізми у творах німецькомовних письменників-мігрантів реалізуються графічними, семантичними, синтаксичними та стилістичними засобами мови й можуть вважатися важливою рисою індивідуального стилю Каті Петровської. Зазначається, що аналізовані okazіональні одиниці вимагають від німецького читача володіння лексикологічними, енциклопедичними, країнознавчими знаннями.

Ключові слова: Катя Петровська, німецькомовна проза, графічні okazіоналізми, okazіоналізми-ремінісценції, письменники-мігранти.

Постановка проблеми: Лексична система німецької мови набула свого сучасного вигляду впродовж тривалого часу; як динамічна система будь-якої мови вона безперервно розвивається, оновлюється та стає більш досконалішою. Динамічний характер мови підтверджують постійне поповнення її лексичного складу новими словами, виокремлення нової галузі лінгвістики – неологія, яка досліджує нові слова, інноваційні процеси у системі художньої мови, вивчає особливості передачі okazіональної лексики в літературних творах тощо. Тому склад okazіоналізмів, їхню специфіку як засобів створення експресії тексту, своєрідність використання, а також особливості їх україномовного перекладу залишаються актуальним напрямком розвитку сучасного лінгвістичного знання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Питанням вивчення okazіоналізмів присвячено значну кількість наукових праць. За останні десять років увагу дослідників привертала okazіональні фоно-стилістичні ресурси української мови та їх основні види [1], розглядалися особливості україномовного перекладу okazіоналізмів в англomовній фентезійній літературі [6] або у сучасній англomовній романтичній прозі Ніколаса Спаркса та Джорджо Мойес [5]. На матеріалі німецької мови з'ясовано різницю між okazіоналізмами та неологізмами та проаналізовано okazіоналізми в німецьких медіа [10]. На прикладах художньої прози німецької письменниці Герти Мюллер визначено лінгвальний статус okazіоналізмів та описано їхню функціональну специфіку [4].

Попри значний інтерес дослідників до okazіоналізмів на сьогодні не існує одностайності щодо визначення межі, яка дозволила б чітко відокремити okazіоналізми від інших новотворів. Дослідження okazіоналізмів ще ніколи не проводилось на матеріалі творів сучасних німецькомовних письменників-мігрантів – вихідців із пострадянського простору, зокрема з України. Такою письменницею є авторка українського походження Катя Петровська, яка народилась у Києві, а з 1999 року мешкає в Німеччині. За своє оповідання «Vielleicht Esther» (Мабуть Естер) Катя отримала в 2013 році престижну літературну премію імені Інґеборґ Бахман.

Метою нашого дослідження є уточнення сутності okazіоналізму шляхом встановлення чинників, що спричиняють появу новотворів; встановлення критеріїв відбору okazіоналізмів в сучасних оповіданнях німецькомовних письменників-мігрантів; визначення складу okazіоналізмів в аналізованому творі та виявлення специфіки їх використання.

Виклад основного матеріалу: Підґрунтям сучасного феномена німецькомовної літератури мігрантів можна вважати процесі глобалізації і специфічних міграційних змін та рухів, які почалися наприкінці минулого століття. Автори, для яких німецька мова є нерідною, перетворюються на основних творців цієї літератури. Для позначення поняття «література мігрантів» використовуються різні конструкції: «іноземна література», «література розгубленості», «література самоусвідомлення», «література гастарбайтерів», а також сучасні узагальнення на кшталт «література мігрантів», «література міграції», «міжкультурна література», «література чужинця», «маленька література», «діаспорне письмо» [7, с. 187]. Суть цієї літератури дослідники вбачають в зображенні основних культурних феноменів: національної ідентичності, менталітету, національних стереотипів. Особливо підкреслюється міжкультурний статус цієї літератури, її призначення бути джерелом фактичного матеріалу для ознайомлення з іншими культурами через посередництво письменників-мігрантів, їхнього світосприйняття [2, с. 55].

Традиційно при визначенні okazіоналізму звертають увагу на такі його ознаки: незвичність, експресивність, порушенням законів словотворення чи мовної норми, існування лише в певному контексті. Okazіоналізми порівнюють з узуальними словами; зауважують, що okazіоналізми не втрачають свою новизну з часом і цим відрізняються від неологізмів [3, с. 451–452]. У мовознавчих дослідженнях традиційно виділяють п'ять причин виникнення новотворів [10]:

1. Найменування невідомих раніше величин, явищ: *inklusive Bildung* (інклюзивна освіта);

2. Мовна економія: яскравим прикладом мовної економії може бути складний іменник з десяти компонентів *Donaudampfschiffahrtsgesellschaftskapitänswitwenrentenauszahlungsstelle* (Пункт пенсійних виплат вдовам капітанів Дунайського пароплавства).

3. Творення мовних інновацій за аналогією: *Langheit durch Länge*;

4. Стилістична адаптація.

5. Синтаксична перекатегоризація: зміна категорії денотата без зміни його основного значення.

Хоча дослідження okazіоналізмів у лінгвістиці існує вже досить давно, сучасні науковці й сьогодні мають справу з синонімією та багатозначністю термінів. Німецькі лінгвісти послуговуються термінами «Ad-hoc-Bildung», «okkasionelle Bildung» (okazіональне утворення), «Okkasionalismus», «Augenblicksbildung» (моментальне утворення), «Einmalbildung» (одноразове утворення), «Gelegenheitsbildung», інколи

вживають терміни «Neologismus» та «Neubildung» (новоутворення) [10, с. 247].

Терміни «Augenblicksbildung» (моментальне утворення), «Einmalbildung» (одноразове утворення) акцентують на одноразовості вживання цих слів; їхні визначення в німецькомовних мовознавчих словниках відсутні. Терміни «Ad-hoc-Bildung», «Okkasionalismus» тлумачаться в лексиконі Метцлера як «Gelegenheitsbildung» і визначаються як «результат словотворення, семантична прозорість (мотивованість) якого можлива тільки за умови знання контексту його виникнення» [8, с. 10; с. 226]. Також акцентується на невизначеності та новизні оказіонального значення слова. Термін «оказіональне значення» було введено в науковий обіг Г. Паулем для позначення актуального значення слова в аспекті його розмежування від узувального значення [8, с. 475]. Термін «Neologismus» (неологізм) тлумачиться як «нові слова, які в певний період часу вперше вживаються у загальноновживаній мові, наприклад *simsen* (надсилати смс)» [8, с. 454]. До неологізмів мовний лексикон Метцлера зараховує також нові значення загальновідомих слів, наприклад: *Maus* (*Computermaus*) – комп'ютерна миша (координаторний пристрій, що використовується для управління курсором та передавання команд комп'ютеру). Відзначається, що неологізм не завжди позначає новий предмет, явище; він може вказувати на осучаснення поняття або на належність до певної групи.

На підставі аналізу словникових визначень низки синонімічних понять та наукової літератури спробуємо окреслити основні ознаки оказіоналізмів: *одноразовість вживання оказіоналізмів; контекстуальна залежність; порушення законів словотворення та мовних норм; відсутність фіксації у словниках; експресивність.*

Аналіз двох оповідань «Familienbaum» та «Vielleicht Esther» дозволив виділити п'ять одиниць, які відповідають цим критеріям [9]. Назва оповідання «Vielleicht Esther» є одноразовим експресивним утворенням. Його розуміння з'являється після ознайомлення з контекстом: частиною оповідання з однойменною назвою «Vielleicht Esther». Катя Петровська звертається до проблеми Голокосту, що був учинений німецькими нацистами у відомому київському урочищі Бабин Яр. «Vielleicht Esther» – це ім'я прабабусі Каті, яку розстріляли в 1941 році в Києві. Батько Каті не зміг згадати її ім'я, оскільки ніхто в його родині не називав бабусю на ім'я: його батьки називали бабусю «мамою», а він звертався до неї «бабуся». Слово *vielleicht* є прислівником; воно позначає невпевненість, сумнів [11]. Подібне незвичне

поєднання слів демонструє відхилення від норм німецької мови: коректна відповідь мала б звучати так: *Vielleicht hieß sie Esther*.

До okazіональних утворень зараховуємо також ім'я радянського походження, чоловічий варіант німецького жіночого імені Гертруда Gertrud. У Радянському Союзі це ім'я розшифровували як «герой праці». Ім'я Гертруда є міжмовним омонімом німецького жіночого імені Gertrude (Гертруда), а чоловіче ім'я Gertrud/Гертруд вважаємо okazіоналізмом-ремінісценцією, що дозволяє читачеві зануритися у події 20–30-х років минулого століття та відчутти атмосферу цієї епохи.

Okazіоналізм *Datscha-artig* (такий, як дача) описує спосіб евакуації (*Datscha-artige Evakuierung*) родини батька Каті з Києва у 1941 році [9]. Не усвідомлюючи небезпечність окупації Києва німецькими солдатами, родина залишає бабусю, яка через хворобу майже не мала можливості вільно рухатися. Вона ніколи не покидала квартиру, коли діти їздили на дачу. В словниковому складі німецької мови існує іменник *die Datsche* (дача), який позначає «російський дерев'яний будиночок, призначений для відпочинку за містом» [11]. Авторка зберігає написання іменника з великої літери, проте змінює останній голосний *e* на *a* та додає прикметник *artig*.

Порушення орфографічних норм німецької мови авторка застосовує ще в одному випадку: написанні іменника *Fikus* (фікус, фіга, смоківниця). Згідно з правилами написання його потрібно писати через літеру «с» – *Ficus*. Спосіб написання цього іменника через літеру *k* приверне увагу німецького читача.

Іменник *Blumenomas* (квіткові бабусі) авторка вживає для позначення метафоричного образу своїх бабусь, які носили імена Роза та Маргарита. У сучасних німецьких словниках такий іменник незафіксований.

Okazіональний характер вибірки систематизовано в Таблиці.

Таблиця

Типові властивості okazіоналізмів в оповіданні Каті Петровської «*Vielleicht Esther*»

Слово / словосполучення	Одноразовість вживання okazіоналізмів	Контекстуальна залежність	Порушення законів словотворення та мовних норм	Відсутність фіксації у словниках	Експресивність
<i>Vielleicht Esther</i>	+	+	+	+	+
Gertrud	+(-)	+	+	+	+
<i>Datscha-artig</i>	+	+	+	+	+
Blumenomas	+	+	+	+	+
Fikus	+(-)	+	+	+	+

Як демонструє таблиця, три okazіоналізми з нашої невеликої за обсягом вибірки відповідають усім п'ятьом критеріям: *Vielleicht Esther*, *Datscha-artig* та *Blumenomas*. Такі ознаки okazіоналізмів як порушення законів словотворення та мовних норм, контекстуальна залежність, відсутність фіксації у словниках та експресивність властиві всім аналізованим одиницям.

Okazіоналізми у стилі Каті Петровської представлені графічними okazіоналізмами (*Fikus*, *Datscha-artig*), незвичним поєднанням слів (*Vielleicht Esther*), okazіоналізмами, створеними шляхом метафоричного перенесення значень (*Blumenomas*) та okazіоналізмом-ремінісценцією (*Gertrud*).

Висновки: Виконане дослідження дозволяє зробити висновки, що тексти німецькомовних письменників-мігрантів мають свою специфіку, яка пов'язана з використанням авторами таких засобів створення експресивності тексту як okazіоналізми. Останні привертають увагу читача через властивість створювати незвичні образи, спонукають його до роздумів над значеннями нових індивідуально-авторських утворень. З іншого боку, аналізовані okazіональні одиниці створюють певні труднощі з розумінням тексту німецькомовним читачем та вимагають від нього володіння лексикологічними, енциклопедичними, країнознавчими знаннями.

Література

1. Гришко Ю. Фоностилістичні okazіональні засоби реалізації звукового образу міста в українському поетичному дискурсі. Міжнародний збірник наукових праць Лінгвістичні студії. Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вип. 41. 2021. С. 162–172.
2. Микуляк О.В. Етнолінгвальні особливості міжкультурного дискурсу (на матеріалі німецькомовної літератури мігрантів): дис.. канд. філол. наук: 10.02.04 / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2019. 224 с.
3. Пустовіт Л. О., Клименко Н. Ф. Okazіоналізм. Українська мова. Енциклопедія. Київ, 2007. С. 451–452.
4. Ширяєва О. Okazіоналізм у художньому тексті: лінгвальний статус та головні ознаки. Іноземна філологія, 2014. Вип. 127., Ч. 1. С. 103 – 109.
5. Шумоло Т. С., Швачко С. О. Okazіональні новотвори як спосіб перекладу сучасної англomовної романтичної прози (на матеріалі романів Ніколаса Спаркса та Джорджо Мойєс. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Том 33 (72), № 2. Ч. 2, 2022. С. 34–38.
6. Чебурахіна В. Стратегії передачі okazіоналізмів на матеріалі українського перекладу роману Дж. К. Ролінг «Harry Potter and the Deathly Hallows». Актуальні питання гуманітарних наук, Вип. 19, том 1, 2018. С.125–129.
7. Chiellino, Carmine (Hrsg.) (2007) Interkulturelle Literatur in Deutschland. Stuttgart [u. a.]: Metzler, X. 536 S.

8. Metzler Lexikon Sprache. Hrsg. H. Glück, 4, aktualisierte und überarbeitete Auflage. Stuttgart Weimar : Verlag J.B. Metzler, 2010. 814 S.
9. Petrowskaja, Katja «Vielleicht Esther». Geschichten. Suhrkamp Verlag, Berlin 2014, 285 S.
10. Tomášiková, Slavomíra Okkasionalismen in den deutschen Medien URL: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/bocak1/subor/28.pdf> (дата доступу: 16.09.2023).
11. Vielleicht URL: <https://www.dwds.de/wb/vielleicht> (дата доступу: 15.09.2023).

References

1. Hryshko, Yu. (2021). *Fonostylistychni okazionalni zasoby realizatsii zvukovoho obrazu mista v ukrainskomu poetychnomu dyskursi*. [Phonostylistic occasional means of realizing the sound image of the city in Ukrainian poetic discourse]. *Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats Lnhvistychni studii. Donetskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stusa - Linguistic studies. Donetsk Vasyl Stus National University*. Iss. 41, P. 162–172. [in Ukrainian].
2. Mykuliak, O.V. (2019). *Etnolinhvalni osoblyvosti mizhkulturnoho dyskursu (na materialy nimetskomovnoi literatury mihrantiv)* [Ethnolinguistic features of intercultural discourse (on the material of the German-language literature of migrants)]; thesis for the candidate of philology degree. Odesa I. Mechnikov National University. Odesa. 224 p. [in Ukrainian].
3. Pustovit, L.O., Klymenko, N.F. (2007). *Okazionalizm. Ukrainska mova. Entsyklopediia*. [Occasionalism. Ukrainian language. Encyclopedia]. Kyiv. P. 451–452. [in Ukrainian].
4. Shyriaieva, O. (2014). *Okazionalizm u khudozhnomu teksti: linhvalnyi status ta holovni oznaky*. [Occasionalism in literary text: linguistic status and main features]. *Inozemna filohiia – Foreign philology*. Iss. 127, Part 1, P. 103 – 109. [in Ukrainian].
5. Shumylo, T.S., Shvachko, S.O. (2022). *Okazionalni novotvory yak sposib perekladu suchasnoi anhlohmovnoi romantychnoi prozy (na materialy romaniv Nikolasa Sparksa ta Dzhodzho Moies)*. [Occasional novelties as a way of translating modern English-language romantic prose (based on the novels of Nicholas Sparks and Jojo Moyes)]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: Filohiia. Zhurnalistyka. – Academic notes of TNU named after V.I. Vernadsky. Series: Philology. Journalism*. 33 (72), № 2. part 2, P. 34–38. [in Ukrainian].
6. Cheburakhina, V. (2018). *Stratehii peredachi okazionalizmiv na materialy ukrainskoho perekladu romanu J.K. Rowling «Harry Potter and the Deathly Hallows»*. [Strategies for the transfer of occasionalisms on the material of the Ukrainian translation of J.K. Rowling's novel «Harry Potter and the Deathly Hallows»]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*. (19), 1, P.125–129. [in Ukrainian].
7. Chiellino, Carmine (Hrsg.) (2007) *Interkulturelle Literatur in Deutschland*. [Intercultural literature in Germany]. Stuttgart [u. a.]: Metzler, X. 536 S. [in German].

8. Metzler Lexikon Sprache. [Metzler Lexicon Language]. Hrsg. H. Glück, 4, aktualisierte und überarbeitete Auflage. Stuttgart Weimar : Verlag J.B. Metzler, 2010. 814 S. [in German].

9. Petrowskaja, Katja «Vielleicht Esther». Geschichten. [«Maybe Esther.» stories]. Suhrkamp Verlag, Berlin 2014, 285 S. [in German].

10. Tomášiková, Slavomíra Okkasionalismen in den deutschen Medien [Occasionalism in the German media] URL: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/bocak1/subor/28.pdf> (Last accessed: 16.09.2023). [in German].

11. Vielleicht [Perhaps] URL: <https://www.dwds.de/wb/vielleicht> (Last accessed: 15.09.2023). [in German].

M. I. Blazhko

Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor, Department of Applied Linguistics, Mykola Gogol Nizhyn State University

orcid.org/0000-0002-2183-7702

Google Scholar: <https://scholar.google.com/citations?user=8OKVZpcAAAAJ&hl=uk>
blazhko.mary@ndu.edu.ua

V. V. Yurkevichyus

Graduate of master's level of higher education, Faculty of Philology, History and Political and Legal Sciences, Mykola Gogol Nizhyn State University
vetaal007@gmail.com

Occasionalisms in Migrant Writers' Works (a Case of German Prose by Katya Petrovska)

Modern linguistic research sees an increase in the interest in the problems of neology and occasionalisms. The creation of new, individually-authored words in a literary text is meant not only to attract the reader's attention, but also to influence his / her emotions and experiences, encourages the addressee to think about individually-authored formations and dialogue between cultures, enriching the language. The research clarifies the essence of occasionalisms and reveals the factors bringing about innovations. The paper considers the reasons for the emergence of novelties and outlines the main features of occasionalism: one-time use; contextual dependence; violation of the word formation and language norms; absence from dictionaries; expressiveness.

This study of occasionalisms draws on the material of the German short story «Vielleicht Esther» by Katya Petrovska, a representative of the generation of German migrant writers of Ukrainian origin. It is found that with the exception of the «one-time use» feature the selected occasionalisms meet the main criteria of this group of words. The article proposes a division of occasionalisms into graphic (Fikus, Datscha-artig), unusual phrases (Vielleicht Esther), metaphorical (Blumenomas) and reminiscent (Gertrud).

It is proved that occasionalisms in the works by German immigrant writers are coined by graphic, semantic, syntactic and stylistic language means and can be considered an important feature of Kata Petrovska's individual style. The analyzed occasional units turn out to require the German reader to possess lexicological, encyclopedic, and country studies knowledge.

Keywords: Katya Petrovska, German prose, graphic occasionalisms, occasionalisms-reminiscences, migrant writers.